

УДК 37.014.5:37.014.3

Т. М. Смагіна,

кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри
(Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти)

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ КОНСТРУЮВАННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО УРОКУ

У статті викладено теоретичні та практичні основи конструювання компетентнісного уроку. Запропоновано методичну структуру такого уроку. Висвітлено основні аспекти динамічних одиниць-полів у структурі компетентнісного уроку. Визначено, що компетентнісний підхід – це орієнтир національної системи освіти. Для того, щоб він став реальним, необхідна його екстраполяція на педагогічний процес через компетентнісний урок, оскільки через "поля" компетентнісного уроку можливе ефективне формування компетентності учнів як інтегрованого результату навчання.

Відходить у минуле епоха "освіти на все життя". На зміну приходить нова епоха з принципом "освіта протягом життя", епоха, яка потребує від людини прагматизму, творчості, самостійності і відповідальності, здатності бачити і вирішувати проблеми автономно, а також у команді, готовності і здатності постійно вчитися нового як у буденному житті, так і в професійній діяльності. Зазначені якості в сучасній педагогіці називають ключовими компетентностями.

Жак Делор, голова комісії з освіти ЮНЕСКО, сформулював чотири основні цілі освіти XXI століття: вміти жити, вміти працювати, вміти жити разом, вміти вчитися. Це дає підстави визнати психолого-просвітницьку парадигму, що панувала в освіті нашої держави протягом багатьох століть такою, що вичерпала свої можливості. Сучасна школа повинна забезпечити досягнення таких результатів навчально-виховного процесу, що можливо здійснити на основі впровадження компетентнісно-орієнтованого підходу в навчанні і вихованні.

Компетентнісне навчання – це навчання, яке орієнтоване на розвиток особистості, її культури мислення, аналітичної рефлексії, самостійності і відповідальності за прийняті рішення. Основна мета такого навчання – формування високого рівня соціальної зрілості учнів, компетентнісного ставлення особистості до життя. Критеріями такого ставлення є осмислене вирішення життєвих ситуацій, міжособистісних конфліктів, здатність до оцінки меж своєї активності, висока культура споживання, відповідальне ставлення до здоров'я тощо. Школа повинна організувати навчальний процес так, щоб сприяти розвитку предметних, загальнопредметних та ключових компетентностей учнів.

Компетентнісний підхід як сучасна нормативна вимога визначений стрижневим у Державному стандарті початкової загальної освіти та в проєкті Державного стандарту базової і повної середньої освіти другого покоління, котрий визнає в якості інтегрованого освітнього результату "сукупність компетентностей" учня, а система знань, умінь і навичок розглядається як "інструментальна основа компетенцій учнів" [1]. Компетентністю визнається набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, що складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлень, котрі можуть цілісно реалізуватися на практиці [1].

У період модернізації загальної середньої освіти урок залишається ключовою формою організації навчального процесу. На відміну від традиційного уроку, який відповідав вимогам освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття, сучасний урок – це, передусім, компетентнісний урок.

Урок як педагогічний феномен досліджували відомі педагоги і психологи: С. Бондаренко, Г. Кирилова, Б. Коротяєв, В. Котов, Х. Лийметс, М. Махмутов, В. Онищук, П. Підкасистий, І. Підласий, Л. Соболев, А. Сохор, Н. Яковлев та інші. Сутність компетентнісного підходу та проблеми формування ключових компетентностей на шкільних уроках досліджують Р. Барнетт, Л. Іванова, О. Пометун, Дж. Равен, А. Хуторської та ін.

Метою нашої статті є визначення структури компетентнісного уроку та підходів до конструювання такого уроку.

За визначенням М. Махмутова, урок – це динамічна і варіативна форма організації процесу цілеспрямованої взаємодії (діяльності і спілкування) певного складу вчителів і учнів, яка містить у собі зміст, форми, методи і засоби навчання, і, яка систематично використовується (в однакові відрізки часу) для вирішення завдань освіти, розвитку і виховання в процесі навчання [2].

Учені і практики погоджуються, що урок – це цілісний, логічно завершений, обмежений у часі, регламентований обсягом навчального матеріалу основний елемент педагогічного процесу, який забезпечує активну й планомірну навчально-пізнавальну діяльність групи учнів певного віку і рівня підготовки, спрямовану на розв'язання визначених завдань.

Сучасний компетентнісний урок яскраво характеризується тим, що вирішує проблему мотивації навчальної діяльності школярів. На такому уроці створюється модель "навчання із захопленням". Це, насамперед, урок, на якому вчитель уміло використовує всі можливості для розвитку особистості учня, її активного розумового зростання, глибокого і осмисленого засвоєння знань, для формування компетентної особистості.

Методична структура уроку, що розробляється вчителем на основі дидактичної структури, характеризується більшою варіативністю і тут не можна рекомендувати єдину схему для всіх уроків з усіх предметів. Методична структура уроку, на відміну від дидактичної, – величина змінна. Число елементів у ній, їх номенклатура і послідовність визначається вчителем, виходячи із загальної дидактичної структури, мети і завдань уроку. Методична підструктура уроку відображає основні етапи навчання і характер організації уроку. Виходячи із зазначеного, урок як форма організації навчального процесу може містити в собі певні динамічні одиниці – поля, які вчитель заповнює відповідно до типу та структури, обраного уроку (рис. 1).

Рис. 1. "Поля" компетентнісного уроку.

У межах першого – поля цілепокладання – відбувається процес виявлення цілей і завдань суб'єктів діяльності на уроці (вчителя й учня). Цілепокладання повинно бути суб'єктивним і відповідати планованому результату та предметним, загальнопредметним та ключовим компетентностям. Цілі мають бути: діагностованими (є засоби і можливості перевірити, чи досягнута мета); реальними; зрозумілими; точними; свідомими; описувати бажаний результат; спонукальними (спонукати до дії) [3].

На компетентнісному уроці необхідно враховувати інтереси і потреби учнів, розвивати мотиваційну, емоційну, вольову сфери. Вчителю потрібно структурувати свою діяльність відповідно до мотиваційної діяльності учнів. Тому прогнозування мотиваційного поля є необхідною передумовою успішності навчальної діяльності на уроці. Навчальна мотивація визначається специфічними для навчальної діяльності факторами:

- власне освітньою системою;
- освітнім закладом;
- організацією навчального процесу;
- суб'єктивними особливостями тих, хто навчається (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, рівень домагань, самооцінка, взаємодія з іншими тощо);
- суб'єктивними особливостями педагога, насамперед, його ставленням до учня, до власної справи;
- специфікою навчального предмету.

Навчальна мотивація, як і будь-яка інша, є системним, ієрархічно структурованим утворенням і характеризується спрямованістю, стійкістю та динамічністю. Мотивація включає всі види спонукань: мотиви, потреби, інтереси, цілі, прагнення, мотиваційні установки або диспозиції, ідеали та ін. [4].

Мотивація як психологічний феномен є надзвичайно складною. Тому у процесі роботи в мотиваційному полі варто урахувати психологічні детермінанти стійкості навчальної мотивації визначені О. Савонько і З. Хізроевою:

- залежність від вихідного типу мотиваційної структури (переважає процесуальна мотивація);
- найбільш стійкою є структура, в якій процесуальна і результативна мотиваційні орієнтації посідають відповідно перше і друге місце;
- особистісна значущість предметного змісту діяльності;
- використання різних прийомів мотивації навчальної діяльності.

Змістове поле компетентнісного уроку обумовлює відповідність матеріалу уроку вимогам державної програми, віковим особливостям учнів, науковим вимогам, особливостям сприйняття інформації дітьми.

Зміст навчального заняття умовно можна поділити на складові, відповідно до завдань формування певних компетентностей:

- теорія – поняття, процеси, формули, особистості, факти і т. п.;
- практика – уміння і навички, що відпрацьовуються під час вивчення певної теми, практичне й оперативне застосування знань у конкретних ситуаціях;

– виховання – моральні цінності, категорії, оцінки, формування яких можливе на основі матеріалу певної теми.

Технологічне поле включає вибір форм і методів навчання та їх відповідність меті, змісту, результатам та рефлексії. У цьому полі знання учнів перетворюються в спосіб діяльності.

Під час вибору методів навчання для компетентнісно-орієнтованого уроку особливу увагу ми надаємо тим методам, які сприяють включенню учнів в активну діяльність і розвитку ініціативи та відповідальності.

Компетентнісний підхід вимагає переосмислення позицій вчителя, який стає більшою мірою "координатором" і "наставником", ніж безпосереднім джерелом знань. Зміна професійної позиції педагога призводить до того, що учень виступає як партнер у процесі навчання.

Конструюючи компетентнісний урок, учитель повинен планувати, насамперед, діяльність учнів; ця діяльність має бути різноманітною, відповідати рівню можливостей школярів та спрямовуватися на формування предметних, загальнопредметних і ключових компетентностей учнів. 80 % часу на такому уроці повинен працювати і говорити не вчитель, а школярі. Учитель – організатор, диригент уроку – коучер.

Коучер – це людина, яка здатна допомогти досягти визначених цілей. Наприклад, досягти фінансового успіху. Коучинг – це особливий стиль взаємодії з людьми, який допомагає реалізувати весь потенціал людини і знаходити рішення будь-якого завдання.

Сучасний урок відрізняється використанням діяльнісних методів і прийомів навчання таких, як навчальна дискусія, діалог, відеообговорення, ділові та рольові ігри, відкриті запитання, мозковий штурм і т. д. Ефективним є розв'язання компетентнісно-орієнтованих завдань (КОЗ) або ситуативних завдань. КОЗ дозволяють зорієнтуватися, як отримані знання і вміння можна застосувати в практичній діяльності, у новій ситуації.

Розвитку компетентностей на уроці сприяє застосування сучасних навчальних технологій. Їх досить багато: технологія критичного мислення, проектна діяльність, дослідницька робота, дискусійна технологія, колективне та індивідуальне вирішення проблем тощо. Важливо, щоб учитель не спотворював технологію, беручи з неї тільки окремі прийоми. Такий підхід є педагогічно неправильним [5].

Емоційне поле, на думку більшості дослідників, відповідає за стан особистості, її задоволення та незадоволення собою, своїми діями і ставленнями. Вони виокремлюють такі функції емоційної складової навчального процесу:

- емоціогенна (поліпшення настрою, пробудження інтересу до навчальної діяльності, до пізнання навчального предмета);
- діагностична (розкриття власних резервів внутрішньої активності, можливість самовираження і самопізнання);
- релаксаційна (зняття або зменшення тривожності, фізичного та інтелектуального напруження, відновлення внутрішніх сил і резервів);
- терапевтична (корекція взаємовідносин, подолання труднощів у поведінці, навчанні, що виникли або виникають у школярів у спілкуванні з однокласниками, вчителями та ін.).

Як елемент педагогічного супроводу навчального процесу, емоційний компонент передбачає реалізацію цілеспрямованого емоційного впливу на школярів з метою розвитку певних особистісних якостей та формування позитивного ставлення до навчальної діяльності.

Дослідники називають такі фактори, що характеризують пізнавально-емоційний стан дітей у процесі навчальної діяльності:

- організаційно-психологічний (технологічний), що включає функціонально-цільові компоненти структури уроку та їх прояв в реальному здійсненні учителем;
- особливості психолого-педагогічної поведінки вчителя у процесі уроку;
- пізнавальну поведінку учнів на уроці, їх емоційне самопочуття, рівень комфорту і ставлення до навчальної роботи;
- загальну психологічну атмосферу навчальної взаємодії вчителя і дітей.

У соціальній психології виокремлюються певні чинники, що спонукають учнів до активності: пізнавальний інтерес; творчий характер навчально-пізнавальної діяльності; змагальність; ігровий характер діяльності; спільність навчальної роботи; емоційність занять [6].

Підсумок або рефлексія – це усвідомлення учнями отриманих результатів на уроці. У межах рефлексивного поля вчитель має можливість під час уроку відстежити рівень розуміння учнями навчального матеріалу, особливості їх психологічного стану (ступінь втоми, увагу, емоційний стан), ставлення до досліджуваного матеріалу і уроку загалом. Рефлексія допомагає створити умови для самовираження учнів, ініціює різноманітні види діяльності.

Рефлексія, з точки зору методики навчання, дає можливість більш чітко та виразно закріпити у свідомості учня досягнутий результат. При цьому варто мати на увазі, що рефлексія спрямована не на кількісний аналіз здобутих знань та умінь, а головним чином на якість засвоєних понять учнем. Тобто ключовим моментом буде обговорення не про кількість сторінок тексту, який запам'ятав учень, а що саме він усвідомив на даному уроці, і як він це розуміє.

Найбільш природно та зручно проводити рефлексію у вигляді колективного обговорення через спеціально підготовлені учителем запитання. Учень, який досяг навіть найменшого результату, завжди

буде готовий його обговорити. Інакше кажучи, рефлексія працює завжди, за будь-якого результату і дає змогу досить раціонально задіяти свідомість учня. Цінність рефлексії з точки зору проектного навчання полягає в тому, що вона допомагає учням у ході обговорень, аналізувати та відповідно планувати свою подальшу діяльність. Рефлексуючи на уроці, учень поступово навчається прогнозувати та планувати не лише в проектній діяльності, але й переносить та реалізує ці уміння в повсякденне життя [5].

Таким чином, компетентнісний підхід – це орієнтир національної системи освіти. Для того, щоб він вповні став реальним, необхідна його екстраполяція на педагогічний процес через компетентнісний урок, оскільки через "поля" компетентнісного уроку можливе ефективне формування компетентності учнів як інтегрованого результату навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/>.
2. Махмутов М. И. Современный урок / М. И. Махмутов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Педагогика, 1985. – 184 с.
3. Кларин М. В. Сравнительный анализ некоторых психологических теорий научения [Електронний ресурс] / М. В. Кларин // Школьные технологии. – 2004. – № 6. – Режим доступу : <http://periodika.websib.ru/node/17036>.
4. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирования личности / В. Г. Асеев. – М. : Мысль, 1976. – 158 с.
5. Пометун О. И. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : [науково-методичний посібник] / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; [за ред. О. І. Пометун]. – К. : Видавництво А. С. К., 2004. – 192 с.
6. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології : [інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти] / І. П. Підласий. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2004. – 616 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Dezhavnyi standart pochatkovoї zagal'noi osvity [State Standard of the Elementary Comprehensive Education] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/>.
2. Makhmutov M. I. Sovremenniyi urok [The Modern Language] / M. I. Makhmutov. – [2-e izd., ispr. i dop.]. – M. : Pedagogika, 1985. – 184 s.
3. Klarin M. V. Sravnitel'nyi analiz nekotorykh psikhologicheskikh teorii naucheniia [The Comparative Analysis of Some Psychological Teaching Theories] [Elektronnyi resurs] / M. V. Klarin // Shkol'nye tekhnologii [School Technologies]. – 2004. – № 6. – Rezhym dostupu : <http://periodika.websib.ru/node/17036>.
4. Aseev V. G. Motivatsiia povedeniia i formirovanie lichnosti [Behaviour Motivation and a Personality's Formation] / V. G. Aseev. – M. : Mysl', 1976. – 158 s.
5. Pometun O. I. Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnologii navchannia [The Modern Language. Interactive Educational Technologies] : [naukovo-metodychni posibnyk] / O. I. Pometun, L. V. Pyrozhenko ; [za red. O. I. Pometun]. – K. : Vydavnytstvo A. S. K., 2004. – 192 s.
6. Pidlasyi I. P. Praktychna pedagogika abo try tekhnologii [Practical Pedagogics or the Three Technologies] : [interaktyvnyi pidruchnyk dlia pedagogiv rynkovoї systemy osvity] / I. P. Pidlasyi. – K. : Vydavnychi Dim "Slovo", 2004. – 616 s.

Матеріал надійшов до редакції 28.11. 2011 р.

Смагіна Т. Н. Теоретические и практические основы конструирования компетентностного урока.

В статье изложены теоретические и практические основы конструирования компетентностного урока. Предложена методическая структура такого урока. Освещены основные аспекты динамических единиц-полей в структуре компетентностного урока. Определено, что компетентностный подход – это ориентир национальной системы образования. Для того, чтобы он стал реальным, необходима его экстраполяция на педагогический процесс через компетентностный урок, поскольку через "поля" компетентностного урока возможно эффективное формирование компетентности учеников как интегрированного результата обучения.

Smagina T. N. Theoretical and Practical Bases of Designing the Competence-Based Lesson.

The paper presents the theoretical and practical bases of designing the competence-based lesson. The methodical structure of the lesson is proposed. The main aspects of dynamic units-fields in the structure of the competence-based lesson are highlighted. It is determined that the competence-based approach is the reference point of the national educational system. In order to make it real, its extrapolation is necessary on the pedagogical process through the competence-based lesson, as through the "fields" of the competence-based lesson the effective formation of the pupils' competence as an integral teaching result is possible.